

Політика національної безпеки України та країн –сусідів: спільні інтереси і розходження, висновки для України.

Мерніков Геннадій Іванович, вчений секретар регіонального філіалу НІСД у м. Дніпропетровську, кандидат історичних наук

I. Зовнішньополітична складова політики забезпечення національної безпеки в Україні — стан, проблеми, перестороги

Наріжним каменем забезпечення існування й поступального розвитку України, як суверенної держави, залишаються відносини стратегічного партнерства з Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки та Європейським Союзом. Саме взаємодія у геополітичному трикутнику «США – РФ- ЄС» формує порядок денний зовнішньополітичної складової державної політики національної безпеки в Україні.

Реалізація Україною ефективної зовнішньої політики та політики у сфері безпеки ґрунтується на основі наступних взаємопов'язаних складових.

1. Забезпечення відносин стратегічного партнерства з Російською Федерацією на основі безумовного визнання суверенітету й територіальної цілісності обох сторін.
2. Інтеграція до європейського воєнно-політичного, економічного та соціокультурного простору.
3. Збереження конструктивних, взаємовигідних відносин з усіма без винятку країнами –сусідами.

При цьому, саме *вплив Російської Федерації — найбільш потужного економічного, воєнно-політичного та військового актора пострадянського простору залишається визначальним зовнішньополітичним чинником існування суверенної держави Україна.*

Експерти Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України ключовим пріоритетом зовнішньої політики України у сфері безпеки вважають нейтралізацію регіональних загроз. На їх погляд, головним трендом сучасності є перехід від однополярного до багатополярного світу, що передбачає «жорстку боротьбу кожного геополітичного полюса за сфери впливу й домінування в певному регіоні. *Багатополярний світ привнесе більшу нестабільність та конфліктність, ця нестабільність з глобального рівня переміститься на регіональний*».[1] Поряд зі світовою фінансовою кризою, головні загрози національній

безпеці України пов'язані з відверто агресивною, експансіоністською політикою Російської Федерації як на пострадянському просторі в цілому, так і по відношенню до України, зокрема. Особливо необхідно виділити наступні антиукраїнські дії РФ:

1. Ескалація нової «газової війни» між Росією та Україною.
2. Розв'язання Росією у серпні 2008 року військових дій проти Грузії.
3. Потужний деструктивний вплив («інформаційна війна») ЗМІ РФ в українському інформаційному просторі.
4. Підтримка Росією сепаратистських антиукраїнських угруповань: Народний Фронт «Севастополь-Крим-Росія», «Сойм підкарпатських русинів», Рух «Донецька республіка» .

Експерти Інституту зовнішньої політики України передбачають високу вірогідність реалізації наступного сценарію: «Накладання міжцивілізаційного конфлікту на загострення геополітичного протистояння між Росією й Заходом значно ускладнює становище України, *яка опинилась у ролі «буферної зони». Капітулюючи перед Росією заради збереження співпраці з нею, Євросоюз не лише відмовив Україні в будь-якій перспективі членства, а й пропонує через своїх політичних експертів новому президентові США Бараку Обамі відмовитись від підтримки прагнень України і Грузії долучитись і до членства в НАТО».*[2]

Втім, серед комплексу причин, що призвели до фактичної втрати Україною реальних перспектив інтеграції до ЄС та НАТО, крім відверто реваншистської, неоімперської позиції Росії, необхідно, насамперед, визнати вкрай неефективну політику органів державної влади у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони. В умовах, коли в Україні зберігається (навіть зростає) протистояння основних політичних акторів та фінансово-промислових угруповань, *життєво важливі проблеми безпеки та оборони держави залишаються на узбіччі реальної політики, про них згадують майже виключно крізь призму піар-кампаній у перманентному виборчому процесі.*

На думку одного з провідних вітчизняних експертів у сфері безпеки академіка В. Горбуліна, «дедалі *окресленішою стає небезпека перетворення України на «сіру» зону між європейськими та євразійськими геополітичними угрупованнями (НАТО та ОДКБ) із протилежними системами цінностей і стратегіями».*[3]

Аналізуючи перебіг та результати російсько-грузинського збройного конфлікту, В.Горбулін прийшов до висновку, що *існуюча модель взаємодії України з головними акторами системи міжнародних відносин поступово втрачає свій позитивний сенс, не дозволяє унеможливити перенесення «грузинського сцена-*

рію» на українські терени (зокрема у Криму). Він вирізняє два основні уроки для України.

«1. Керівництво РФ готове відроджувати своє домінування на території колишнього Радянського Союзу всіма доступними засобами, із застосуванням воєнної сили включно.

2. США та ЄС наразі не володіють необхідними інструментами, застосування яких унеможливило б реалізацію Кремлем своєї стратегії щодо приборкання непокірних країн на теренах колишнього СРСР».[4]

Необхідно відзначити, що в сучасній системі міжнародних відносин воєнно-політичні та військові чинники поступово втрачають своє колись визначальне значення. На початку ХХІ століття у протистоянні основних світових гравців на перше місце вийшла проблема контролю за енергоресурсами. Україна, як головна держава - транзитер російського й середньо-азійського газу до Європи, намагається зберегти в цьому процесі статус самостійного актора.

Втім, далеко не все залежить від самої України. Керівництво ЄС визнає, що на сьогодні головним пріоритетом у забезпеченні енергетичної політики об'єднаної Європи є відносини стратегічного партнерства з Російською Федерацією. На другому місці — відносини з Норвегією та Алжиром, які повинні приєднатися до **«Договору енергетичного співтовариства»**. На третьому Туреччина, як важлива держава –транзитер й лише на четвертому Україна, з якою Європейським Союзом було підписано **«Меморандум про взаєморозуміння з питань співробітництва в енергетичній сфері»**. По відношенню до Нових незалежних держав діють енергетичні положення **Європейської політики сусідства**. Європейська комісія сприяє поширенню норм і принципів європейського внутрішнього ринку енергоносіїв в сусідніх з ЄС третіх країнах. [5]

Верховний представник ЄС з питань безпеки та зовнішньої політики Х.Солана у виступі на конференції **«Назустріч зовнішній енергетичній політиці ЄС»** зазначив: « Це зрозуміло й вірно, що питання енергетики стали головними у порядку денному Євросоюзу. Якщо ми не зможемо прийти до єдиної позиції з цього питання, партнери будуть водити навколо нас хороводи».[6]

Таким чином, в найближчій та середній перспективі головний акцент зовнішньополітичної складової політики забезпечення національної безпеки української держави буде зосереджено на протистоянні агресивній політиці Російської Федерації на пострадянському просторі. Реалізація цього завдання потребує суттєвого покращення відносин з країнами – сусідами та формування ефективних механізмів співпраці.

Саме тому, в Указі Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» наголошується на необхідності:

«завершення правового оформлення (делімітації та демаркації) державного кордону України, зокрема, вирішення з Російською Федерацією на основі норм міжнародного права питання щодо розмежування в Азовському і Чорному морях та Керченській протоці, врегулювання з Румунією спірних питань щодо делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон у Чорному морі».[7]

Україна залишається транзитною державою, своєрідним геополітичним та гео економічним містком між пострадянським простором та об'єднаною Європою, що визначає її особливу увагу до політики країн-сусідів. У відповідності до їх геополітичного статусу країни-сусіди України можна розподілити на дві групи:

1. **Пострадянські держави: Російська Федерація, Білорусь та Молдова.**
2. **Країни-члени ЄС та НАТО: Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія.**

«Стратегія національної безпеки» визначає наступні пріоритети у співробітництві України з країнами-сусідами:

« — *утвердження демократії та безпеки в регіоні*, розширення і поглиблення співпраці у форматах Спільноти Демократичного Вибору і Організації за демократію та економічний розвиток - ГУАМ;

— розширення двостороннього і багатостороннього співробітництва з країнами регіону щодо *формування спільної енергетичної політики, зокрема у сфері транзиту енергоносіїв*;

— активізація взаємодії з європейськими регіональними організаціями та участі в реалізації багатосторонніх проектів, *формування субрегіональних систем колективної безпеки в інтересах усіх держав регіону».*[8]

Проблему взаємовідносин України з країнами-сусідами потрібно розглядати крізь призму наступних складових її статусу.

1. Регіональний лідер, фундатор геополітичного проекту «ГУАМ», як альтернативи домінуванню Російської Федерації на всьому пострадянському просторі.
2. Країна – кандидат на вступ до ЄС та НАТО, провідник європейських цінностей на території колишнього СРСР.

Якщо для Азербайджану та Молдови Україна є донором безпеки—державою, що сприяє забезпеченню їх безпеки, суверенітету й територіальної цілісності, то для Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії вона є, якщо й не реципієнтом без-

пеки, то державою — «воєнно-політичним демпфером», яка зменшує ризики російського впливу.

За будь-якого розвитку подій, «фактор Росії» залишається одним з визначальних у реалізації політики національної безпеки Україною та її країн-сусідів.

II. Шлях Молдови до реального суверенітету — між Росією та Румунією. Роль та місце України.

Молдова разом з Грузією, Україною та Азербайджаном входить до «**Організації за демократію та економічний розвиток**» (ГУАМ) — регіонального інтеграційного проекту, ініційованого Україною в якості певної альтернативи домінуванню Російської Федерації на пострадянському просторі. На сьогодні, *проект «ГУАМ» залишається скоріш «декларацією про наміри»*, ніж реальним механізмом реалізації країнами-членами своїх геополітичних та гео економічних завдань.

З комплексу проблем, що характеризують відносини України з країнами-сусідами, саме ситуація у Молдові становить найбільшу загрозу національній безпеці держави. Це пов'язано, як з інтересами Москви в регіоні, так й з геополітичним проектом Бухаресту «**Велика Румунія**». Експансіонізм Росії та Румунії в Причорномор'ї створює серйозну пересторогу існуванню Молдови, як суверенної держави. Необхідно констатувати, що на сьогодні реалізація Кишиневом зовнішньої політики та політики у сфері безпеки здійснюється з огляду на позицію Москви та Бухаресту. В зв'язку з цим, *значення України, як третьої сторони — незалежного партнера, що безумовно визнає суверенітет й територіальну цілісність Республіки Молдова, для Кишинева є вкрай важливим*. Це пов'язано з наступними чинниками.

1. Спорідненість геополітичних та гео економічних проблем — російська військова присутність, територіальні претензії з боку Румунії, енергетична залежність від Російської Федерації.

2. Пряма фінансова, матеріально-технічна, інформаційна підтримка Росією т.зв. «співвітчизників» на території суверенних України та Молдови.

3. Місія України як альтернативного лідера на пострадянському просторі та посередника у розв'язанні Придністровського конфлікту.

4. Український досвід європейської та євроатлантичної інтеграції

За досвідом Абхазії та Південної Осетії, роздмухування Росією т.зв. «заморожених конфліктів» є одним з найбільш ймовірних сценаріїв дестабілізації ситуації. Не враховуючи т.зв. «русинську» (відверто штучну) проблему у Закарпатті, для України критичними залишається проблема російськомовної Кримської автономії та ситуація у невизнаній Придністровській Молдавській республіці.

Перебіг російсько-грузинського збройного конфлікту 2008 року та російсько-української «газової війни» засвідчив відсутність вагомих важелів впливу на позицію Москви як з боку ГУАМ, так й з боку міжнародного співтовариства в цілому. Ситуація в Молдові, в цьому контексті, є найбільш гострою. Молдова залишається державою, що не спроможна у повній мірі реалізовувати внутрішню та зовнішню політику виключно на основі національних інтересів.

Державотворчий процес в Республіці Молдова — від розпаду СРСР й до сьогодні є сукупністю компромісів та втрат у складній геополітичній грі з Російською Федерацією та Румунією. Якщо у взаємовідносинах Кишинєва та Бухаресту ключовою є мовна й соціокультурна спорідненість народів обох держав, то у молдавсько-російських відносинах домінують воєнно-політичні та військові чинники — Республіка Молдова не в змозі забезпечити свій держаний суверенітет та територіальну цілісність.

Так, відповідно до положень **статті 11 Конституції «Республіка Молдова — нейтральна держава. Республіка проголошує свій постійний нейтралітет. Республіка Молдова не дозволяє розміщення на своїй території збройних сил інших держав»**. [9]

Крім того, у прийнятій 22 травня 2008 року парламентом держави **«Концепції національної безпеки республіки Молдова»**[10] наголошується, що головними складовими державної політики національної безпеки є **конституційний нейтралітет, неприєднання до військових блоків та курс на європейську інтеграції**. В розділі **Концепції**, присвяченому придністровському конфлікту, зазначається неприпустимість існування сепаратистського режиму т.зв. Придністровської Молдавської республіки, який підриває правову основу єдиної Республіки Молдова.

Органи державної влади Молдови на сьогодні не контролюють ситуацію на всій території країни. **Чинні нормативно-правові акти у сфері безпеки, великою мірою, залишаються декларацією про наміри**.

Роль Росії в цьому питанні є ключовою. Після розпаду СРСР й до нинішнього часу **політика Російської Федерації по відношенню до суверенної держави Молдова відзначається відвертою агресивністю й прямим втручанням у внутрішні справи**. Під гаслом «Захисту співвітчизників» чотирнадцята російська армія під командуванням генерала О.Лебеда взяла участь у збройному конфлікті (фактично — громадянській війні) між офіційним Кишинєвом й сепаратистським режимом Тирасполя. Саме **російська військова присутність та відвертий патронат створили основу існування так званої Придністровської молдавської республіки (ПМР)**.

Оперативна група російських військ у Придністров'ї (ОГРВП), що включає в себе окрему гвардійську мотострілецьку бригаду, зенітно-ракетний полк, окремий полк зв'язку, авіаційну групу, значно перевищує можливості ЗС Молдови. Крім того, на території ПМР розташований один з найбільших у Європі складів боєприпасів, озброєння та військової техніки, що належить Росії й жодним чином не контролюється офіційним Кишиневом. За оцінками експертів для повного вивозу російського озброєння і військової техніки необхідно близько 2 500 залізничних вагонів. Крім боєприпасів Російська Федерація зберігає на території Молдови більше 100 танків, 100 БТР, 50 БМП, 200 ЗРК, ПТУРС, установки системи залпового вогню «Град», міномети, близько 30 тис., автоматів, кулеметів та пістолетів.

На сьогодні, *невизнана жодною світовою державою Придністровська республіка залишається форпостом російського впливу у Причорномор'ї та кримінальним анклавом торгівлі зброєю та розповсюдження наркотиків*. На думку відомого російського експерта Н.Федулової, підтримка Кремлем придністровських сепаратистів пов'язана з тим, що «включення ПМР у склад Молдови на умовах Кишинева відкриває дорогу для реалізації експансіоністських планів Румунії, яка прагне не лише повернути собі Бессарабію, переглянувши цим самим підсумки Другої світової війни, але й отримати придністровські землі, які ніколи їй не належали. Такий розвиток подій призвів би до подальшого розширення НАТО на Схід за рахунок СНД. Це, у свою чергу, суттєво послабить загальні міжнародно-політичні позиції Росії»[11]

Головною пересторогою існування Молдови, як суверенної держави, є відсутність будь-яких міжнародно-правових умов російської військової присутності. Фактично Молдова залишається окупованою квазі-державою.

Як вже зазначалось, у відносинах з Молдовою Україна намагається реалізувати концепцію *регіонального лідерства, як у рамках проекту ГУАМ так й на двосторонній основі*. Одним з ключових чинників у цьому процесі є безумовна повага до територіальної цілісності Республіки Молдова, виведення російських збройних сил з території держави, неприпустимість існування сепаратистського режиму у Придністров'ї.

Виступаючи у квітні 2005 року на саміті ГУУАМ (тоді ще з Узбекистаном) в Кишиневі Президент України Ющенко визначив три основні цілі цієї організації на шляху інтеграції Європейського Союзу — *демократія, економічний розвиток і безпека*. [12]

На цьому саміті українським президентом було проголошено **Програму з врегулювання придністровського конфлікту** — т.зв. «План В.Ющенка».

Офіційний Київ взяв на себе місію посередника у відносинах Кишинєва й Тирасполя, запропонувавши комплекс заходів, реалізація яких у кінцевому підсумку призведе до об'єднання країни. Серед них ключовими є:

— формування у Придністров'ї інститутів громадянського суспільства, багатопартійної політичної системи;

— проведення прямих демократичних виборів до парламенту Придністров'я під контролем ЄС, ОБСЄ, Росії, США та України;

— трансформація російського військового контингенту у Придністров'ї у міжнародні миротворчі сили, розширення кількісного складу українських миротворців;

— допуск українських фахівців на підприємства ОПК Тирасполя для здійснення постійного моніторингу;

— створення міжнародної групи моніторингу для контролю над транзитом вантажів на ділянці придністровсько-українського кордону.

Втім, українська ініціатива, спрямована на поступове повернення у міжнародно-правовий простір Придністровської Молдавської Республіки не знайшла реальної підтримки, як з боку Росії, так і з боку європейських інститутів безпеки.

Спираючись на російські збройні сили, політичну, економічну та фінансову підтримку Москви, влада Придністров'я фактично ігнорує позицію Кишинєва та Києва.

Залишається велика ймовірність реалізації Російською Федерацією на південному кордоні України вже апробованого проти Грузії сценарію анексії частини території суверенної держави й збереження постійної військової присутності в регіоні.

Втім залишається й інший — правовий механізм реалізації цього сценарію. В його основі лежить запропонований Москвою в якості альтернативи **Плану В.Ющенка — «Меморандум про основні принципи державного устрою об'єднаної держави»**[13]— так званий «Меморандум Д.Козака». Квінтесенцією плану одного з співробітників Президентської адміністрації РФ є перетворення Молдови на нейтральну, демілітаризовану Федеративну Республіку Молдова. *Молдова позбавляється національних збройних сил, безпеку в державі забезпечує російський військовий контингент.* Відповідно до статті 3.8. Меморандуму — Придністровська Молдавська Республіка «має власні Конституцію та законодавство, державну власність, самостійний бюджет та податкову систему, державну символіку та інші атрибути державного статусу». [14] Молдова позбавляється національних збройних сил, Російська Федерація надає офіційні гарантії безпеки, умов об'єднання й територіальної цілісності Федеративної республіки Молдова. На пе-

ріод до 2020 року в демілітаризованій Молдові безпеку та оборону забезпечують ЗС РФ — до 2000 військовослужбовців.

Українська місія держави—посередника у врегулюванні проблеми сепаратизму в Молдові фактично зазнала невдачі, оскільки не була підкріплена конкретними механізмами реалізації. «План В.Юценка» не знайшов реальної підтримки та (навіть) зацікавленості серед країн –членів ЄС та НАТО. Ключовим чинником в системі забезпечення безпеки Республіки Молдова залишається російська військова присутність та залежність молдавської економіки від поставок російських енергоносіїв. У Молдові зберігається стан нестійкої рівноваги. Залишається велика ймовірність чергового загострення відносин між Кишиневом й Тирасполем, що призведе до реалізації на території країни – сусіда України «південно-осетинського» сценарію.

Досвід російсько-молдавського протистояння дозволяє припустити можливість реалізації ключових положень «Плану Д.Козака» й на теренах України.

III Республіка Білорусь — найближчий союзник, чи «слабка ланка» російського геополітичного проекту.

Республіка Білорусь залишається єдиною державою з європейської частини пострадянського простору, що до останнього часу не пов'язувала пріоритети своєї зовнішньої політики та політики у сфері безпеки з інтеграцією до європейських та євроатлантичних інститутів.

Президентська республіка Олександра Лукашенка постає політичним та економічним реліктом радянської епохи. Перемігши на альтернативних президентських виборах 1994 року, як радикальний опозиціонер та популіст, О.Лукашенко повторив свій успіх у 2001 та 2006 роках вже використовуючи потужний адміністративний ресурс. Через механізм всенародного референдуму президент О.Лукашенко змінив Конституцію, зосередивши в інституті президента безпрецедентні для сучасної Європи повноваження — право призначати генерального прокурора, голову Верховного та Конституційного судів, Національного банку, третину Ради Республіки, розпускати парламент. [15] тощо. Президент О.Лукашенко одноосібно контролює всі гілки влади в державі, фактично на власний розсуд реалізуючи зовнішню та внутрішню політику.

Відомий німецький дослідник Х.Тіммерманн характеризує політичну систему Білорусі наступним чином: «Режим О.Лукашенка виглядає у своєму регіональному оточенні як **антимодель, що реставрувала головні елементи радянського устрою**. Цими елементами є: жорстка репресивна політична система, домінуюча роль держави в економіці, обов'язкова селективна ідеологія радянського змісту, а також

цілеспрямовані методи викорінення проявів самостійності в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах».[16]

З часу здобуття незалежності, Білорусь реалізує стратегію консервації радянського соціально-економічного та суспільно-політичного устрою. На сьогодні держава контролює близько 75% національної економіки. Найбільші державні виробничі об'єднання: «Белнефтехим», «Беларуськалий», «Гродноазот», «Беленерго» та «Белтрансгаз» забезпечують більше 50% валютних надходжень до державного бюджету.

Стан й перспективи білоруської економіки, завдання забезпечення економічної безпеки Республіки Білорусь значною мірою залежать від позиції Російської Федерації. *Росія фактично субсидує господарський комплекс Білорусі(за різними експертними оцінками - до 6 млрд. доларів на рік)*. Це стосується, насамперед, постачання газу за внутрішніми російськими цінами та безмитного експорту до Білорусі російської нафти. На протязі останніх десяти років функціонування господарського комплексу Білорусі забезпечувала Російська Федерація завдяки поставкам нафти та газу за безпрецедентно низькими, неринковими тарифами. Крім того, Білорусь здійснювала реекспорт російських енергоносіїв вже за світовими цінами, що склало основу валютних надходжень до її державного бюджету.

Пільговий режим енергопостачання закономірно призвів Мінськ до часткових втрат економічного суверенітету. Москва контролює підприємства нафтохімічної галузі Білорусі, наприкінці 2006 року РАО «Газпром» отримав 50% «Белтрансгазу» —оператора білоруської газотранспортної мережі.

Втім, з огляду на принципово різний масштаб економік обох держав, ключовими для Росії є воєнно-політичні, військово-технічні та суто військові чинники співпраці з північно-західним сусідом.

Так, затверджена в грудні 2001 року **«Військова доктрина Республіки Білорусь»** визначає **воєнно-політичні основи** забезпечення національної безпеки держави через комплекс наступних заходів:

« — Білорусь підтримує створення системи європейської безпеки, що сприятиме активізації діяльності міжнародних інститутів безпеки на глобальному та регіональному рівнях;

—Білорусь розглядає свою участь в **Договорі про колективну безпеку (від 15 травня 1994 року)** та співпрацю в межах **Договору про створення Союзної держави (від 8 грудня 1999 року)** як реальні кроки у забезпеченні безпеки держави;

—визнає пріоритетне значення формування єдиного оборонного простору з Російської Федерацією, сприяє розвитку спільної військової інфраструктури, здійс-

нює інші заходи зі сприяння обороноздатності Союзної держави в межах Договору про створення Союзної держави».[17]

Военно-політичне та військово-технічне співробітництво з Республікою Білорусь має стратегічне значення в системі забезпечення національної безпеки Російської Федерації. Оборонно-промисловий комплекс Білорусі, що зберіг виробничу й технологічну спадщину ОПК СРСР, в певних сферах залишається монополістом в межах СНД. При цьому діяльність 15 науково-дослідних інститутів та 120 білоруських заводів у сфері ОПК майже повністю орієнтована на кооперацію з оборонно-промисловим комплексом РФ.

Крім того, відповідно до підписаної у січні 1995 року міждержавної угоди на території Білорусі на умовах оренди перебувають стратегічно важливі для Російської Федерації військові об'єкти [18] :

—система попередження про ракетні напади — окремий радіотехнічний вузол «Волга», яка дозволяє відстежувати пуски МБР на північно-західному напрямі;

—43 вузол зв'язку ВМФ «Вілейка», який забезпечує зв'язок Головного штабу ВМФ Росії з атомними підводними човнами, що несуть бойове чергування в Атлантичному, Індійському та Тихому океанах.

Необхідно зазначити, що положення нової Военної доктрини Білорусі, *суттєво відрізняються від принципів Военної доктрини від 16 грудня 1992 року. В період розбудови інститутів суверенної держави, Білорусь задекларувала постійний нейтралітет, без'ядерний та позаблоковий статус й заборону розміщення на своїй території іноземних військових баз.*

Збереження Мінськом геополітичного та геоекономічного статус-кво залежить від наступних чинників.

1. Збереження російської політики протекціонізму по відношенню до білоруських товаровиробників —близько 80% промислової та с/г продукції надходять на російський ринок.

2. Російська військова присутність.

3. Консолідована з Росією зовнішня політика й політика у сфері безпеки.

4. Реалізація інтеграційного проекту «Союзна держава Російська Федерація — Білорусь»

На сьогодні *ключовим пріоритетом зовнішньої політики та політики у сфері безпеки Республіки Білорусь є воєнно-політичне, військово-технічне й військово-співробітництво та інтеграція (аж до об'єднання) з Російською Федерацією.* Саме Росія через механізм ОДКБ та безпосередньо власними ЗС забезпечує суверенітет та територіальну цілісність Білорусі. Неприпустимо низький для євро-

пейських демократій рівень забезпечення демократичних прав і свобод, авторитаризм політичного режиму президента О.Лукашенка визначили фактичну ізоляцію Білорусі від Європейського Союзу.

Відверто прагматична позиція білоруського керівництва дозволила конвертувати довгостроковий процес формування «Союзної держави Росії та Білорусі» у безпрецедентний для суверенної держави режим економічного протекціонізму.

Відомий російський експерт, завідувач відділу Білорусі Інституту країн СНД О.Фадєєв характеризує сучасний стан та перспективи російсько-білоруських відносин наступним чином: «Входження Білорусі до «Східного партнерства» є відверто антиросійським кроком. Не з'явившись на саміт ОДКБ, О.Лукашенко фактично присягнув на вірність Європі. Мінськ веде серйозну, але безвідповідальну гру, орієнтуючись на зовнішньополітичні обставини. ***Росія не проти нормалізації відносин Білорусі з ЄС. При цьому Москву турбує вступ Білорусі до політизованого, дуже дивного й відверто антиросійського союзу «Східне партнерство».***[19]

На думку О.Фадєєва, процес інтеграції Росії та Білорусі з самого початку не мав стійкої, зобов'язуючої для обох сторін основи. Після приходу до влади О.Лукашенка перебіг російсько-білоруських відносин характеризується атмосферою взаємної недовіри й шантажу: «Кожного року між Мінськом та Москвою спалахує якась «війна»: шоколадна, цукрова, нафтова, газова. Зараз йде м'ясо-молочна, до цього була валютна. Як би між нашими країнами був єдиний економічний та валютний простір, єдина валюта, єдиний емісійний центр, не існувало б підґрунтя для цих конфліктів. ***На сьогодні не існує інтеграційної матриці створення Союзної держави Росія –Білорусь».*** [20]

Світова фінансова криза та падіння світових цін на енергоносії стали своєрідним лакмусовим папірцем, що не лише висвітлить реальний стан та перспективи відносин Республіки Білорусь та Російської Федерації, але й змінить геополітичний та гео економічний ландшафт пострадянського простору. В умовах суттєвого погіршення фінансово-економічної ситуації (Всесвітній Банк прогнозує падіння ВВП РФ у 2009 році на 4,5%, Організація економічного співробітництва і розвитку — на 5,6% [21]) Росія вже не має змоги дотувати й фактично контролювати білоруську економіку, втрачаючи цим самим важелі впливу на її зовнішню політику та політику у сфері безпеки. В свою чергу, руйнація економічної стабільності в державі та неминуче падіння рівня життя населення загрожує функціонуванню авторитарного політичного режиму президента О.Лукашенка, що створює підґрунтя здійсненню системних реформ.

Це стосується, насамперед, налагодження відносин з Європейським Союзом у контексті формування Загальноєвропейської політики безпеки та оборони.

Крім того, в умовах загострення проблеми забезпечення енергетичної безпеки для країн-членів ЄС, стабільність та передбачуваність позиції Білорусі в питаннях транзиту російського газу сприятиме пом'якшенню відносин Мінська та Брюсселя. Знаковою подією в цьому процесі стала відмова (незважаючи на попередні заяви) Білорусі визнати незалежність Абхазії та Південної Осетії. Цим кроком президент О.Лукашенко продемонстрував світовому співтовариству повагу до норм міжнародного права. Відмова Білорусі взяти участь у московському 2009 року саміті ОДКБ поряд з приєднанням до програми ЄС «Східне партнерство» стали ілюстрацією корекції її зовнішньополітичного курсу.

В процесі трансформації зовнішньої політики та політики у сфері безпеки Республіки Білорусь, Україна може зіграти роль своєрідного провідника цієї держави до Європи, спираючись на свій досвід європейської та євроатлантичної інтеграції. Крім того, у зв'язку з тим, що Росія фактично зупинила дію режиму економічного протекціонізму по відношенню до білоруської економіки, Білорусь намагається інтенсифікувати співпрацю з іншими країнами пострадянського простору. Президент О.Лукашенко намагається знайти геополітичну та гео економічну альтернативу майже абсолютній залежності від Російської Федерації. Роль України в цьому процесі є однією з ключових.

Про це зокрема свідчить перелік питань, розглянутих на зустріч президентів обох держав в Чернігові[22] 20 січня 2009 року.

1. Координація зовнішньополітичних зусиль Білорусі та України у налагодженні співпраці з Європейським Союзом в рамках програми «Східне партнерство».
2. Реалізація україно-білоруських проектів в енергетичній сфері.
3. Продовження співробітництва обох держав у подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.
4. Інтенсифікація економічних зв'язків Білорусі та України з Грузією, Азербайджаном та Молдовою, формування єдиного Балтійського-Чорноморського економічного простору.

Зближення позицій Мінська та Києва дозволить, до певної міри, знизити вплив енергетичного шантажу з боку Російської Федерації. Позиція України, як регіонального лідера серед країн, що не входять до НАТО та ЄС отримує новий якісний імпульс. Сьогоднішня ситуація в Республіці Білорусь повинна стати пересторогою планам проросійськи налаштованих сил в Україні. Впровадження в Україні «білоруського сценарію» не може слугувати альтернативою стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції, оскільки загрожує суверенітету й територіальній цілісності держави.

I V. Польща —провідник України до об'єднаної Європи.

У підготовленому МЗС Польщі в 2001 році документі «Східна політика Європейського Союзу у контексті перспектив вступу до нього держав Центрально-Східної Європи —точка зору Польщі» визначено особливу роль Польщі в процесі інтеграції пострадянських держав до Європи. Зокрема зазначається, що «в силу свого розташування на східних рубежах розширеного ЄС Польща особливо зацікавлена у формування послідовної політики Євросоюзу по відношенню до пострадянського простору, що включає в себе держави Східної Європи, Закавказзя та Середньої Азії».[23]

На відміну від України, рівень розвитку громадянського суспільства у Польщі та (відповідно) вплив його інститутів на реалізацію державної політики у сфері національної безпеки є дуже високим. В Польщі функціонує значна кількість політичних партій та суспільних об'єднань громадян найширшого ідеологічного спектру, що активно опікуються питаннями зовнішньої політики, національної безпеки та оборони. У польському суспільстві існує реальний політичний плюралізм, демократичний громадянський контроль є невід'ємним атрибутом діяльності органів державної влади в сфері безпеки та силових структур.

Втім, *попри суттєві розходження представників різних політичних таборів, у «Східному питанні» склався певний консенсус. В його основі — необхідність протидії спробам реанімації геополітичного домінування Російської Федерації на пострадянському просторі та ЦСЄ.* Серед комплексу чинників, що характеризують східний вектор зовнішньої політики та політики у сфері безпеки Польщі, ключовими є:

— підтримка демократичних, про-європейських політичних сил в Україні та Білорусі, нейтралізація російського впливу;

— розповсюдження польського політичного та соціокультурного досвіду;

— співпраця з польською діаспорою на Сході (близько 1,5 млн.);

— відновлення історичних традицій співіснування з народами України та Білорусі;

— підвищення авторитету Польщі в Європейському Союзі, як головного емісара цінностей Старої Європи та експерта з проблем Східної Європи.

Реалізація цих завдань не лише характеризує зміст зовнішньої політики Польщі, але й визначає її головну мету. Впливовий польський експерт Б.Сенкевич зазначає: «Не викликає сумніву, що *головною метою політики Польщі на Сході, такою що обумовлює політику національної безпеки на загал, залишається нейтралізація Росії в Європі*».[24]

В цьому контексті інтереси України та Польщі фактично тотожні. Більше того, *успіхи України на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції в системі забезпечення національної безпеки Польщі залишаються однією з ключових складових недопущення геополітичного реваншу Росії*. Це обумовило активну участь польської політичної еліти у мирному розв'язанні політичної кризи в період Помаранчевої революції, її активне сприяння реалізації Україною комплексу реформ, які наближали повноцінне членство в НАТО та ЄС.

Визнаючи, що прогрес у наближенні України до європейських стандартів пов'язаний, насамперед, з спроможністю народу України до глибокої трансформації всіх державних інститутів, польська дипломатія продовжує активне лобіювання українських інтересів у Вашингтоні, Брюсселі та інших європейських столицях. Польща сподівається, що завдяки її зусиллям Україна ввійде до Євросоюзу не пізніше 2020 року. Польське керівництво визнає, що необхідні серйозні зусилля як проєвропейських українських політиків, так і Європи та НАТО, в тому числі й Польщі в реалізації проекту євроатлантичної інтеграції України.[25]

Чи не єдина з країн, що входять до європейського та євроатлантичного простору безпеки, Польща активно виступає за вступ України в ЄС, а Грузію вважає стратегічним партнером НАТО і Євросоюзу.

"Ми є прихильниками розширення Євросоюзу. Ми підтримуємо вступ до Євросоюзу України, Хорватії та Туреччини. Ця позиція польського уряду незмінна. Ми підтримуємо і просуваємо розширення ЄС за рахунок прийняття цих трьох країн "[26], - заявив польський прем'єр-міністр Дональд Туск 27 травня 2009 року в Варшаві на зустрічі з журналістами з європейських країн.

В найближчій та середньостроковій перспективі Республіка Польща залишатиметься єдиним послідовним союзником України серед країн-членів ЄС та НАТО. Співпраця України з Польщею на шляху до Європи здійснюється у наступних напрямках.

1. *Поглиблення інтеграції до єдиного європейського господарського комплексу у контексті поступового вирівнювання рівня національної економіки, стандартів життя населення.*

2. *Впровадження європейських механізмів забезпечення національної безпеки через удосконалення діяльності державних інститутів в цій сфері, підтримку демократичного громадянського контролю.*

3. *Забезпечення енергетичної безпеки у контексті впровадження положень Договору енергетичної хартії.*

V. Проблеми у відносинах України та Румунії.

Серед комплексу питань, що визначають порядок денний взаємодії України з країнами євроатлантичного простору безпеки, саме україно-румунські відносини відзначаються найбільшою гостротою.

Як вже зазначалось, окрему проблему для національної безпеки України складає політика Румунії щодо Молдови — стратегічного партнера нашої держави в Причорномор'ї. В румунському суспільстві домінує переконання, що Республіка Молдова є штучним геополітичним конструктом, створеним СРСР. Молдавани та румуни є однією нацією, їх воз'єднання — лише справа часу. В умовах, коли частина території Молдови фактично знаходиться під протекторатом Російської Федерації, така позиція Бухаресту перетворює цей регіон у зону ймовірного збройного конфлікту, що безумовно загрожує національним інтересам України.

Не враховуючи позиції Росії, Румунія залишається єдиною країною – сусідом України, що не визнає існуючий міждержавний кордон й висловлює претензії на частину української території. Проблема має історичний характер, й пов'язана з відторгненням в 1940 році Радянським Союзом на користь України частини румунської території. Вище політичне керівництво Румунії, румунські політичні партії та громадські організації декларують, як одну з ключових складових національної зовнішньої політики повернення історичних територій, що на сьогодні визнані міжнародним співтовариством в кордонах України та Молдови. Це стосується не лише острова Зміїний та прилеглого континентального шельфу Чорного моря, але й Буковини та частини Одеської області.

До останнього часу, головним джерелом протистояння обох держав залишалась проблема делімітації континентального шельфу та виняткових економічних зон України та Румунії в районі острова Зміїний .

Одразу після підписання українсько-румунського **«Договору про відносини добросусідства та співробітництва»**[27] у 1997 році сторони розпочали переговори про делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон у Чорному морі.

«Проблема о. Зміїний» набула особливої гостроти в 2001 році, коли українська компанія "Чорноморнафтогаз" виявила в шельфі поклади нафти і газу в 40 кілометрах від острова. Офіційне визначення географічного статусу острова впливає на порядок розмежування територіальної зони навколо нього та (відповідно) можливість доступу до енергоносіїв. Румунська сторона наголошувала на тому, що о. Зміїний — взагалі не острів, а скеля в морі. Таким чином, акваторію навколо цієї скелі слід розглядати, як вільну економічну зону. Переговори між державами тривали до 2004 року, але сторони не дійшли згоди. Для остаточного вирішення про-

блеми острова Зміїний Румунія звернулась до **Міжнародного Суду ООН в Гаазі**, що передбачалось умовами **Договору 1997 року**.

2 вересня 2008 року **Міжнародний Суд** розпочав розгляд позову «**Румунія проти України**», й 3 лютого 2009 року прийняв одностороннє рішення [28] з цієї справи. Остаточне вирішення справи щодо острова Зміїний є компромісним, й, за великим рахунком, не задовольнило обидві сторони. Україна на міжнародно-правовому рівні закріпила свою юрисдикцію щодо острова Зміїний та 12-мильної зони територіальних вод навколо нього (хоча о. Зміїний до 1944 належав Румунії і відійшов до СРСР за підсумками Другої світової війни).

Разом з цим, за рішенням Міжнародного суду з огляду на те, що острів Зміїний має дуже невеликі розміри й не є складовою частиною берегової лінії, він не може впливати (крім 12-мильної зони) на делімітацію кордону між Україною та Румунією. Таким чином, лінія морського кордону, що розділяє континентальний шельф та виключні економічні зони Румунії та України в Чорному морі, починається з точки 1, що визнана сторонами в статті 1 «**Договору між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону від 2003 року**».[29]

Рішення Міжнародного суду ООН дозволило остаточно узгодити проблему територіальних претензій з країною – сусідом, що є членом ЄС та НАТО і є кроком, що безумовно закріплює суверенітет й територіальну цілісність української держави. Відносини з Румунією вийшли на рейки добросусідства й співпраці, що сприятиме процесу інтеграції України до європейського та євроатлантичного простору безпеки.

Про це свідчить позиція офіційного Бухаресту. Колишній міністр зовнішніх справ Румунії, керівник комітету Європейського парламенту з питань співпраці ЄС –Україна А.Северін переконаний, що співпраця України у напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції є ключовим чинником у забезпеченні її національної безпеки. А.Северін, зокрема, зазначає: «Під час бухарестського саміту НАТО президент Росії В.Путін заявив, що включення до порядку денного питання про вступ до НАТО загрожує Україні втратою державності. Але це питання вирішується не у Кремлі. *Румунія не лише підтримує політику євроатлантичної інтеграції України, але й послідовно підтримує її зусилля з вступу до Європейського Союзу. Вирішення питання про розподіл морського кордону між Румунією та Україною набуває особливого значення. Керівництво обох держав зобов'язано надати міжнародному співтовариству точку зору та механізми вирішення цього питання за огляду на наявні факти*».[30]

В українському суспільстві не склалось єдиної точки зору стосовно рішення Міжнародного Суду ООН. З одного боку, Україна втратила виключні права на розробку родовища нафти та газу у 40-мильній зоні континентального шельфу. З іншого — на міжнародно-правовому рівні остаточно узгоджено територіальну суперечку, Румунія офіційно оголосила, що у повному обсязі визнає суверенітет й територіальну цілісність України. Налагодження добросусідських відносин, мирне вирішення територіальних претензій з країною – сусідом, що є членом ЄС та НАТО, сприятиме інтеграції України до європейського та євроатлантичного простору безпеки.

** * **

*Розглянуті в статті найбільш гострі й актуальні питання у відносинах України з країнами-сусідами не вичерпують всього комплексу проблем в цій сфері. Зокрема, за межами цього дослідження знаходиться проблеми забезпечення національної безпеки Угорщини та Словаччини, що разом з Чехією та Польщею створили «**Вишеградську групу**» з метою координації зусиль цих країн-сусідів у контексті вступу до НАТО та Європейського Союзу. Після досягнення цієї мети «**Вишеградська група**» продовжила існувати, вирішуючи на консультаційній основі проблеми субрегіону. В питаннях існування та розвитку Європейського Союзу керівництво Чехії, Словаччини, Угорщини та Польщі досить часто займає консолідовану позицію, лобіюючи інтереси ЦСЄ. Саме «**Вишеградська група**» одним з пріоритетів своєї діяльності визначила підтримку євроінтеграційних ініціатив країн-кандидатів — України, насамперед. Разом з цим, співробітництво з «**Вишеградською групою**» не несе жодних політико-правових зобов'язань стосовно можливих перспектив повноцінного членства в Європейському Союзі.*

Проблема україно-російських відносин, взагалі, потребує окремого фундаментального дослідження. Російська Федерація є не стільки країною-сусідом України, скільки світовим центром сили, що має визначальний вплив на пострадянський простір.

Досліджені проблеми у двохсторонніх відносинах України з країнам-сусідами дозволили сформулювати висновки, які мають бути враховані в реалізації зовнішньополітичної складової державної політики національної безпеки.

В геостратегічному контексті в черговий раз знайшла підтвердження теза про тупиковий характер реалізації політики самопроголошеного нейтралітету, як механізму забезпечення суверенітету й територіальної цілісності. Про це свідчить досвід геополітичного позиціонування Молдови та Білорусі.

Відповідно до положень національної конституції Республіка Молдова є нейтральною державою, на її території забороняється розміщення іноземних

військових баз. Проте відсутність дієвих механізмів забезпечення суверенітету й територіальної цілісності не дозволила реалізувати ці конституційні положення. Російська Федерація не лише зберігає військову присутність в Молдові, але й сприяла фактичній втраті Кишиневом контролю за частиною національної території.

Досвід Республіки Білорусь є не менш показовим. Задекларувавши в 1992 році нейтралітет та без'ядерний статус, як основу політики забезпечення національної безпеки, в 1995 році Мінськ принципово змінив свій геополітичний статус у напрямку входження під протекторат Росії.

За будь яких умов, досвід Молдови та Білорусі є неприпустимим для України, оскільки веде до втрати суверенітету й територіальної цілісності держави.

У найближчій та середній перспективі у відносинах України з країнами-сусідами необхідно враховувати наступні чинники.

1. Молдова — висока вірогідність повторення «південно-осетинського» сценарію, пересторога для України.

2. Білорусь — згубний для національних інтересів досвід фактичного протекторату Російської Федерації.

3. Польща — необхідність всебічного узгодження й координації зусиль Києва та Варшави в зовнішньополітичній та безпековій сферах.

4. Румунія — виваженість та тверезість у відстоюванні національних інтересів, безумовне визнання норм міжнародного права.

Джерела

1. Зовнішня політика України —2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети/ За ред. Г.М.Перепелиці —К., «Стилос», 2009.
2. Зовнішня політика України —2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети/ За ред. Г.М.Перепелиці —К., «Стилос», 2009
3. Горбулін В.П., Бслов О.Ф., Литвиненко О.В. Національна безпека: порядок денний для України.—К., «Стилос», 2009
4. Горбулін В.П., Белов О.Ф., Литвиненко О.В. Національна безпека: порядок денний для України.—К., «Стилос», 2009
5. European Parliament Resolution of 26 September 2007 on Towards a Common European Foreign Policy on Energy// www.europarl.europa.eu
6. www.ec.europa.eu/comm/external_relations/library/publications/28_towards_energy_policy.pdf
7. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007>
8. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007>
9. <http://www.parliament.md/legalfoundation/constitution/ru.html>

10. <http://www.tiras.ru/v-mire/1032-prinjata-koncepcija-nacionalnoj.html>
11. Федулова Н. Г. «Замороженные» конфликты в СНГ и позиция России// МЭиМО, 2008, №1
12. Ющенко зроби́ть з Придністров'я частину ЄС//<http://pravda.com.ua/archive/2005/april/22/news/15.shtml>
13. <http://www.regnum.ru/news/458547.html>
14. <http://www.regnum.ru/news/458547.html>
15. Конституция Республики Беларусь// <http://www.president.gov.by/press19332.html#doc>
16. Тиммерманн Х. Внутреннее развитие и внешнеполитические перспективы Белоруссии и Украины (Европейский взгляд)// МЭиМО, 2007, №7
17. <http://www.mod.mil.by/doktrina.html>
18. Все российские базы// «Власть», №19, 21.05.2007
19. Фадеев А. «В Минске пророссийских сил нет»// www.vz.ru/politics/2009/6/15/297601/html
20. Фадеев А. «В Минске пророссийских сил нет»// www.vz.ru/politics/2009/6/15/297601/html
21. Кто глубже// Российская газета, №4879 , 1.04.2009
22. Белоруссия согласилась подпитываться украинской энергией// <http://www.rosbalt.ru/2009/01/20/611306.html>
23. Polityka wshodnia Unii Europejskiej w perspektywie jej rozszerzenia o panstwa Europy Srodkowo – Wschodniej —polski punkt widzenia. W-wa, 2001
24. Polska polityka wshodnia. Wroclaw, 2005
25. Беспалов А. Польская восточная политика после 1989 года// www.inosmi.ru/translation/240822.html
26. <http://www.pravda.com.ua/news/2009/5/27/95527.htm>
27. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_003
28. Maritime delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine)//<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=95&case=132&code=ru&p3=5&PHPSESSID=1fc67a2c37d023ac47c8a45721024e12>
29. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_022
30. Северін А. Від мирного вирішення територіальної суперечки виграє і Україна, й Румунія// Дзеркало тижня, №35, 2008